

CZĘŚĆ II: RECENZJE

JANUSZ MARIAŃSKI „KATOLICYZM POLSKI – CIĄGŁOŚĆ I ZMIANA. STUDIUM SOCJOLOGICZNE”, WYDAWNICTWO WAM, KRAKÓW 2011, SS.405.

Rozprawy Społeczne, Nr 1 (VI), 2012

Wiesław Romanowicz

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Z wielką pokorą, jak również z ogromną przyjemnością podejmuję się wyrażenia kilku swoich myśli dotyczących kolejnej publikacji ks. prof. dra hab. Janusza Mariańskiego opisującej przemianę katolicyzmu polskiego. Jestem w pełni świadomy pozycji jaką we współczesnej socjologii religii zajmuje wspomniany autor oraz jak bogaty dorobek naukowy posiada. Uważni obserwatorzy dokonali J. Mariańskiego doliczyli się ponad 40 książek i powyżej 1000 publikacji. Wiem też, że recenzowana książka wpisuje się w jubileusze autora, a mianowicie siedemdziesięciolecie urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. Jestem przekonany, że nie ma w Polsce socjologa religii, który nie odwoływałby się do prac czy koncepcji badawczych autora powyższego studium.

Jego publikacje – jak podkreśla M. Libiszowska-Zółtkowska – zapełniają i nadal będą zapełniać wiele półek w bibliotekach akademickich, na stałe weszły do kanonu obowiązkowych lektur na kierunkach nauk społecznych wszystkich uniwersytetów oraz szkół wyższych. Do annałów polskiej socjologii religii autorska teoria socjologii religii Janusza Mariańskiego została już na stałe wpisana. Uznanie i szacunek dla dotychczasowych dokonań Autora pozwala z nadzieją oczekiwać na nowe autorskie publikacje, które uzupełnią lub weryfikować będą dotychczasową teorię i wiedzę na temat stanu religijności społeczeństwa polskiego, zmierzając, być może, ku stworzeniu jeszcze innego - niż tu zaprezentowane – paradygmatu w socjologii polskiego katolicyzmu¹.

Recenzowana książka jest kolejną publikacją, która przedstawia religijność katolików w Polsce. Składa się ona z siedmiu rozdziałów, liczy 405 stron i posiada bogatą bibliografię. Autor opisując specyfikę katolickiej religijności dosyć wyraźnie zakłada jej instytucjonalny wymiar. Jest to świadome założenie, które uwarunkowane jest społeczno-kulturowym kontekstem funkcjonowania religii w naszym kraju. Niniejsza książka wpisuje się w szeroko podjęty dyskurs nad losami katolicyzmu polskiego, jego przemian i uwarunkowań. Jest to ważne przede wszystkim w kontekście transformacji ustrojowej,

która systematycznie dokonuje się od 1989 roku.(...) Kościół - według autora - podlega wielkiemu eksperymentowi wychodzenia z epoki ukształtowanej mniej lub bardziej przez religię katolicką, a wchodzenia do nowej sytuacji nacechowanej pluralizmem społeczno-religijnym. Ta nowa faza charakteryzuje się przede wszystkim przemianą wartości religijno-kościelnych, wymuszoną przez zmieniające się sytuacje społeczne. W okresie przejściowym może dochodzić do konfliktów pomiędzy społeczeństwem pluralistycznym a Kościołem katolickim (s.10).

Okres przemian kulturowych jest szczególnie ważny dla opisu rzeczywistości społecznej. Doskonałym „papierkiem lakmusowym” tych przemian jest młodzież, która kształtuje swoją tożsamość religijną w oparciu o tradycyjne formy religijności, jak również z dużą swobodą eksperymentuje i w indywidualny sposób kreuje swoją wiarę. Autor opierając się na wynikach sondaży opinii publicznej oraz przytaczając wyniki badań własnych i innych socjologów opisuje podstawowe wymiary religijności. Koncentruje się m.in. na autoidentyfikacjach religijnych, wierzeniach, praktykach religijnych, a także charakteryzuje wpływ Kościoła instytucjonalnego na społeczeństwo polskie.

Pomimo zauważalnego spadku zaufania, a nawet wzrostu niechęci do Kościoła w Polsce, autor uważa, że nieuprawnione jest twierdzenie o daleko idącym kryzysie polskiego katolicyzmu czy o swoistym „wieku emerytalnym” Kościoła. Są to raczej konieczne przeobrażenia niż wyraźny kryzys. Deklarowane emocjonalne zaufanie społeczne do Kościoła podlegać może częstym zmianom, ponieważ kształtuje się pod wpływem bieżącej sytuacji społeczno-politycznej i konkretnej działalności instytucji kościelnych. Potrzebna jest nie tyle troska o umacnianie pozytywnych emocji wobec Kościoła, ile przede wszystkim kształtowanie tego, co można nazwać „kulturą zaufania” wobec Kościoła i jego przedstawicieli.

Większość Polaków jest przekonana o wpływie Kościoła na różne sfery życia publicznego, zwłaszcza w dziedzinie politycznej. Pogląd ten dominuje wśród prawie dwóch trzecich dorosłych Polaków,

¹ M. Libiszowska-Zółtkowska, *Janusza Mariańskiego socjologia religii [w:] Między socjologią a teologią*, red. J. Baniak, Poznań 2010, s.63.

ale także wśród młodzieży (jeszcze w nieco wyższym stopniu). Oznacza to, że Kościół jest postrzegany przez część polskiego społeczeństwa jako instytucja quasi-polityczna, a przynajmniej usiłująca pełnić funkcje polityczne (s.173).

Ważnym aspektem przemian religijności katolickiej jest refleksja nad społeczno-kulturowym wymiarem parafii w Polsce. Badania socjologiczne E. Filrlit z lat 90-tych informowały o istnieniu stosunkowo silnych więzi wierzących z parafią. Wspomniana autorka zauważyła wysoką aktywność parafian w samej parafii i społeczności lokalnej, jednak w dalszym ciągu znaczny odsetek wierzących obojętnie odnosi się do parafii. Takie postawy są głównie spowodowane odgórnym traktowaniem wiernych przez duszpasterzy oraz zbyt zamkniętą i nie dopuszczającą do dialogu rzeczywistość. Aby to zmienić, J. Mariański proponuje odejście od zaakcentowanego modelu Kościoła instytucjonalnego, w kierunku modelu wspólnotowego, podkreślającego „ludzkie” wymiary duszpasterstwa i ewangelii. Ważna jest również rozbudowa różnorodnych form duszpasterstwa, w tym duszpasterstwa ponadparafialnego (s.247-248).

We współczesnych parafiach coraz częściej można zauważyć funkcjonowanie różnych wspólnot bądź organizacji kościelnych. Jest to sygnał zmian zachodzących w Kościele katolickim w Polsce, jednak szeroka i różnorodna oferta organizacji czy ruchów, aktywizuje tylko nieznaczny odsetek wiernych. Swój wolny czas poświęcało na działalność w organizacjach, ruchach kościelnych, religijnych, we wspólnotach parafialnych, 3,6% ogółu Polaków w 1998 roku, 3,9% - 1999 roku i tylko 2,0% w 2002 roku. Niepokojącym zjawiskiem jest brak odpowiednio szerokiej współpracy kapłanów ze świeckimi w planowaniu przedsięwzięć duszpasterskich i materialnych w parafii. Świeccy często nie zdają sobie sprawy z możliwości takiej współpracy pod przewodnictwem proboszcza. W praktyce w wielu parafiach nie istnieją lub nie wypełniają swych zadań rady duszpasterskie i ekonomiczne (s.263-266).

Bardzo interesujące poznawczo są końcowe rozdziały książki, w których autor przedstawia problematykę edukacji religijnej w szkołach państwowych. Charakterystykę tego problemu przedstawię poprzez wypunktowanie najważniejszych tez:

- obecna dyskusja na temat religii w szkołach już nie jest tak emocjonalna jak w momencie jej wprowadzania w latach 90-tych;
- dla większości społeczeństwa polskiego lekcje religii są stanem „naturalnym”;
- lekcje religii są traktowane jako przedmiot drugorzędny, którego wybór powinien być dobrowolny;
- większość uczniów jest zdania, że nauczanie religii nie powinno być formą indoktrynacji katolickiej, optują za szerszą formułą nauczania (religioznawstwo, etyka).

Oblicze polskiego katolicyzmu trudno jest sobie wyobrazić bez osoby Jana Pawła II. W recenzowanej

książce możemy zapoznać się z opiniami różnych osób na temat roli, jaką pełnił i dotychczas pełni papież. Ten pozytywny wizerunek papieża, a co za tym idzie i Kościoła w Polsce, może nie być stanem stałym. J. Mariański ma wątpliwość, czy katolicyzm polski utrzymujący w okresie powojennym swój ludowy i masowy charakter, także dzięki podtrzymującym wpływom Jana Pawła II zachowa go w najbliższych dekadach. Niektórzy nawet wysuwają tezę, że Jan Paweł II w swoisty sposób przysłonił Episkopat Polski i duchowieństwo, a pośrednio ukształtował ich swoistą bezradność pastoralną. Jeżeli nawet wpływ Jana Pawła II na świadomość religijna i moralną Polaków będzie się zmniejszał, to z pewnością będzie ważny i znaczący przez jeszcze długi czas, a sekularyzacja społeczeństwa polskiego będzie przebiegać w zwolnionym tempie (s.369).

Wyżej przytoczona myśl jest według mnie esencją tej książki, bowiem autora najbardziej interesowały dwie kwestie: przyszłość Kościoła i zmiana religijności. Jako wieloletniego badacza religijności i znawcy polskiego katolicyzmu najbardziej przyciągają go pytania o przyszłość, jednak bezpośredniej i jednolitej drogi rozwoju i przemian religijnych w Polsce autor nie określił. Stwierdził, że przyszłość nie rysuje się zbyt radykalnie czy rewolucyjnie i dość sceptycznie wypowiada się na temat przyjęcia „zachodniego” modelu przemian religijności. W dalszych rozważaniach sugeruje, że w wyniku zmian modernizacyjnych całego społeczeństwa nastąpi zróżnicowanie tradycyjnej kościelności i religijności. Według niego zmiany społeczno-kulturowe prowadzące do kształtowania się społeczeństwa ponowoczesnego w naszym kraju będą wywierać coraz większy wpływ na społeczną postać katolicyzmu i innych wyznań chrześcijańskich. Być może będzie zmniejszał się pewien społeczny typ katolicyzmu polskiego (katolicyzm tradycyjny), ale równocześnie będą rodzić się nowe jego kształty odpowiadające zmieniającym się kontekstem społeczno-kulturowym (s.404).

Recenzowana książka dotyka bardzo ważnego aspektu przemian społecznych w Polsce, którym jest społeczny wymiar religii. Tę bardzo skomplikowaną i złożoną przestrzeń autor zaprezentował w sposób jasny i precyzyjny. Owa precyzyjność połączona z obiektywizmem i rzetelnością analiz jest wielką wartością tej publikacji. Dlatego też warto polecić tę książkę nie tylko badaczom religii lecz wszystkim tym, którzy aktywnie uczestniczą w życiu społecznym naszego kraju. Sądzę, że wnioski płynące z tej książki mają wartość nie tylko poznawczo-wyjaśniającą, lecz są realnym obrazem przemian rzeczywistości religijnej. Natomiast lektura tej książki jest dla początkujących badaczy sposobnością do weryfikacji własnych warsztatów badawczych i doskonałym impulsem do prowadzenia dalszych badań. Z uwagi na podjęty temat, profesjonalny opis i szeroki zakres odbiorców z głębokim przekonaniem polecam recenzowaną książkę, jako przykład intelektualnej refleksji nad religijnym wymiarem współczesnego człowieka.

SECTION II: REVIEWS

**JANUSZ MARIAŃSKI – "POLISH CATHOLICISM – CONTINUITY
AND CHANGE. A SOCIOLOGICAL STUDY"**

(„Katolicyzm polski – ciągłość i zmiana. Studium socjologiczne”),
published by WAM, Kraków 2011, p. 405.

Social Dissertations, Issue 1 (VI), 2012

Wiesław Romanowicz

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

With great humility, and also with great pleasure, I undertake to express a few of my thoughts on another publication of Rev. Prof. Janusz Mariański PhD hab describing the transformation of Polish Catholicism. I am fully aware of the position the mentioned author has in the contemporary sociology of religion and how great are his scientific achievements. Careful observers of J. Mariański's achievements have counted more than 40 books and over 1000 publications. I also know, that the reviewed book is part of the anniversaries of the author, namely his seventieth birthday and forty years of scientific work. I am convinced that there is not a single sociologist in Poland who would not refer to the works or research ideas of the author of this study.

His publications – as pointed out by M. Libiszowska-Żółtkowska – fill and will continue filling many shelves in academic libraries, and have permanently entered the canon of required reading in the fields of social sciences of all universities and colleges. The author's theory of the sociology of religion by Janusz Marian has already been permanently inscribed in the annals of the Polish sociology of religion. Recognition and respect for his achievements so far allow us to hope for new publications by the author, which will supplement or verify the existing theory and knowledge on the state of religiosity in Polish society, aiming, perhaps, at the creation of yet another - than the one presented here - paradigm in the sociology of Polish Catholicism¹.

The reviewed book is another publication which presents the religiosity of the Catholics in Poland. It consists of seven chapters, 405 pages and an extensive bibliography. By describing the characteristics of Catholic religiosity the author quite clearly assumes its institutional dimension. It is a deliberate assumption, which is conditioned by the socio-cultural context of the functioning of religion in our country. This book is part of the widely-accepted discourse

on the fate of Polish Catholicism, its transformations and conditions. This is especially important in the context of the political transformation that has been regularly continuing since 1989. (...) The Church – according to the author – is subject to the great experiment of leaving the era shaped more or less by the Catholic religion, and entering the new situation marked by socio-religious pluralism. This new phase is mainly characterised by the transformation of religious and ecclesial values, forced by changing social situations. During the transition period there can be conflicts between the pluralistic society and the Catholic Church (p.10).

The period of cultural change is particularly important for the description of social reality. An excellent "litmus test" of these changes are the young people who shape their religious identity based on traditional forms of religiosity, and experiment and create their faith freely and in an individual way. The author draws on the results of public opinion polls, and, citing the results of his own and other sociologists' studies, he describes the basic dimensions of religiosity. He focusses, inter alia, on religious self-identification, beliefs, and religious practices, and he also characterises the influence of the institutional Church on Polish society.

Despite a noticeable drop in confidence, and even an increase in the reticence about the Church in Poland, the author thinks that the claim of a far-reaching crisis in Polish Catholicism, or a kind of "retirement age" of the Church is unjustified. The phenomena observed rather constitute necessary transformations than a noticeable crisis. The declared emotional public confidence in the Church may be subject to frequent changes, as it is shaped by the current socio-political situation and the specific activity of church institutions. It is not the concern for strengthening positive emotions toward the Church, but above all the formation of what might be called the "culture of trust" in the Church and its representatives.

The majority of Poles are convinced about the influence of the Church on different spheres of public

1 M. Libiszowska-Żółtkowska, *The sociology of religion by Janusz Mariański. (Janusza Mariańskiego socjologia religii)* [in:] *Between sociology and theology* (Między socjologią a teologią), ed. J. Baniak, Poznań 2010, p.63.

life, especially in the political area. This view is prevalent among almost two thirds of adults in Poland, but also among the young (even to a slightly larger extent). This means that the Church is seen by part of Polish society as a quasi-political institution, or at least attempting to fulfil political functions (p.173).

An important aspect of the transformation of Catholic religiosity is a reflection on the socio-cultural dimension of the parish in Poland. Sociological studies by E. Filrlit from the 90's showed the existence of a relatively strong relationship between believers and the parish.

The aforementioned author has observed high activity of parishioners in the parish itself and the local community, but a significant percentage of believers are still indifferent to the parish. Such attitudes are mainly caused by the formal attitude of pastors towards the faithful and a too-closed reality that does not allow any dialogue. In order to make changes to that, J. Mariański suggests a departure from the exaggerated model of the institutional Church in the direction of the Community model, highlighting the "human" dimensions of pastoral office and the gospel. It is also important to develop various forms of the pastoral office, including the one reaching beyond the parish in the hierarchy (pp. 247-248).

Contemporary parishes are experiencing more and more frequently the functioning of various communities or church organisations. This is a sign of the changes that the Catholic Church in Poland is undergoing, yet a wide and diverse range of organisations or movements activates only a small percentage of the faithful. 3.6% of the overall population of Poles in 1998, 3.9% in 1999 and only 2.0% in 2002 devoted their free time to activities in organisations, ecclesial and religious movements and in parish communities. A worrying phenomenon is the lack of a suitably-wide range of cooperation of priests with lay people in planning pastoral and material projects in the parish. Lay people often do not realise the opportunities for such cooperation under the leadership of the pastor. In practice, there are either no pastoral and economic councils or they do not fulfil their duties (p. 263-266).

The final chapters of the book are very interesting from the cognitive point of view. In them the author presents the problem of religious education in public schools. I will present the characteristics of the problem by bulleting the most important theses:

- the current discussion on religion in schools is not as emotional as at the moment of its introduction in the 90's;
- for the majority of Polish society religion classes are a "natural" state;
- religion classes are treated as a subject of secondary importance, and their choice should be voluntary;
- most students are of the opinion that teaching religion should not be a form of Catholic indoctrination, and they opt for a broader curriculum (religious studies, ethics).

The face of Polish Catholicism is difficult to ima-

gine without the person of John Paul II. In the reviewed book, we read the opinions of different people on the role that he fulfils and that has been fulfilled by the Pope so far. This positive image of the Pope, and thus the Church in Poland, may be not a permanent condition. J. Mariański doubts whether Polish Catholicism, maintaining its popular and mass character after the war, also owing to the supporting influence of Pope John Paul II, will keep it in the coming decades as well. Some even put forward the thesis that John Paul II in a specific way overshadowed the Polish Episcopate and the clergy, and indirectly shaped their peculiar pastoral helplessness. Even if the influence of John Paul II on the religious and moral consciousness of the Poles is being reduced, it will certainly be important and significant for a long time, and the secularisation of Polish society will occur at a slow pace (p.369).

The idea quoted above is the essence of this book to me, as the author was most interested in two issues: the future of the Church and religiosity change. As a long-term religiosity scholar and an expert on Polish Catholicism he is most attracted to the questions about the future, but the direct and consistent path of the development and transformation of religion in Poland was not specified by him. He said that the future did not present itself in a too radical or revolutionary way and he was quite sceptical about the adoption of the "western" model of religiosity change. Further in the discussion he suggests that due to changes in the modernisation of the whole of society there will be differences in traditional Church matters and religiosity. According to him, the socio-cultural changes leading to the formation of a postmodern society in our country will have an increasing impact on the social character of Catholicism and other Christian religions. Perhaps some social type of Polish Catholicism (traditional Catholicism) will decrease, but at the same time it will create its new forms corresponding to the changing socio-cultural context (p.404).

The reviewed book touches on a very important aspect of social change in Poland, which is the social dimension of religion. This very complicated and complex area was presented in a clear and precise way by the author. This accuracy, combined with the objectivity and reliability of the analyses, is the great value of this publication. That is why it is worth recommending this book not only to scholars of religion but to all those who actively participate in the social life of our country. I think that the conclusions in this book are not only of a cognitive-explanatory value but they are also a real reflection of the transformation of religious reality. Reading this book is an opportunity for novice researchers to review their own research competence and a great stimulus for further research. In view of the subject discussed, the professional description, and the wide audience range, I strongly recommend the reviewed book, as an example of intellectual reflection on the religious dimension of modern man.